

պողական գործը. քանի որ ընկերութեան եւ ազգին ամէնէն էական եւ անտրամադրելի տարրին եւ ոյժին վրայ է խնդիրը. ինչ որ խորապէս ըմբռնած են Եկեղեցի եւ ազգեր, եւ անոր տիրանալու համար թափուած աւելի կամ պակաս բռւռն. հիգերն ու պայքարները անծանօթ ու զանխուլ պէտք չէ որ մնան մեզմէ:

Հայաստան եւ Հայութիւն, անշուշտ երկուքն ալ խոր եւ էական առնչութիւններ ունին. սակայն լաւ գիտնանք, Հայաստան չէ որ հայ շինած է մեզ, այլ հայն է որ Հայաստան կերտած է, մեր Նախնիք երէկ՝ ու մենք այսօր եւ վաղը՝ մեր սերունդը:

Մեր հայրերուն հանճարովն ու աղեղով տիրած ենք այդ երկրին, ու հոն գետեղած ենք մեր ցեղային սրբութիւններն եւ աւանդները. ան է եղած մեր գործունէութեան ասպարէզը, մեր փառքի տաճարը:

Սակայն երբ դժոխքի բոցեր լափիլզեն ու մոխրակոյտի վերածեն մեր սրբագործած հանգրուանն ու տաճարը, ինչպէս ըրին երէկ անոնք որ ըրին, մենք պիտի չվարանինք Ենէասի պէս փախչելու... որ նոր հայրենիք կերտենք:

Բայց ուշ դնենք. մեր ուսերուն վրայ մեր հայրենի սրբութիւնները պիտի բառնանք, ինչպէս մեր ձեռքին մէջ, մանաւանդ թէ մենք ձեռքէն բռնած մեր սիրելի զաւակներուն: Եւ այդպէս, ո՛ր ալ ըլլանք, մենք իսկ ենք մարմնացումը մեր մեծ հայրենիքին, որ կ'ապրի որպէս հոգի եւ գաղափար մեր սրտին ու մեր մտքին մէջ, միշտ եւ ամենուրեք:

Բայց ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ մեր պարտականութիւնը հանդէպ մեր յոյսերուն, մեր սերունդին. մի՞թէ *բօրափերով աշխուս ընդանցական, կրօնական կապանքները* եւ դրոշմերով անոնց հոգւոյն մէջ *աշխարհիկ ոգին* (esprit laïque), ինչպէս կ'ուզէ Պ. Փ. Սասար, *աշխարհիկ դպրոցի ջատագովը* «Յառաջ»-ի մէջ. (Թիւ 1819, Մարտ 4):

Այդ *աշխարհիկ դպրոցը* կը նշանակէ եղեր *ազատ ընկերական ձգտում, մտքի մշտագործուն ազատորոշիւն՝ վերադաս քափօն ձեռնարկող ինքնակրօններէ, մերժելով անցաւոր կրօններուն՝ մնացում մարդկութիւնը կառավարելու իրաւունքը, եւ թէ այդ կրթութիւնն է որ պիտի բառնայ պատերազմը: Եւ իրականին մէջ աշխարհիկ դպրոցը դեմ չէ եղեր կրօնի եւ Աստուծոյ:*

Ի զուր է դեռ հին ու ժամգանար գէնքեր գործածել մեր կրօնքին կամ Եկեղեցւոյ դէմ. նոր դպրոցն է որ ամէն կապ կտրած Աստուծմէ՝ օրուանս տիեզերական ճգնաժամն ստեղծեց, ու *կարմիր* ու *սեւ* կերպարանքով կը ձգտի կապտել անհատին ձգտումն ալ, ազատորոշիւնն ալ, ու բոլոր իրաւունքները. կրօնքը այդպիսի եղեռն չէ գործած եւ չի գործեր. մանաւանդ թէ յանուն արդարութեան միշտ պիտի բողբէ բռնութեան դէմ:

Թողունք որ Պ. Փ. Ս. ի ջատագոված *աշխարհիկ դպրոցը* հակասութեան մէջ է՝ վասն զի ան մէկ կողմէն կը մերժէ զԱստուծո, որով կ'ըլլայ անաստուած, եւ իր այդ անաստուածութիւնը կը դատապարտուի կիսավայրենի ցեղերէն անգամ, թո՛ղ թէ բոլոր դարերու քաղաքակրթութենէն, որ միշտ եւ ամենուրեք, անխտիր, գերագոյն էակի մը դաւանութիւնն ունեցած է, անոր յատուկ եւ անփոխարինելի քահանայութեամբ, պաշտամունքով եւ զոհերով:

Այդին «իրականին մէջ սակայն, կ'ըսէ, աշխարհիկ դպրոցը դէմ չէ կրօնքի, ո՛ր եւ է Աստուծոյ». ուրեմն կ'ընդունի եւ կամ կը թոյլատրէ նաեւ ստուծութիւնը. քանի որ շատ մը կրօնք ինչպէս շատ մը սկզբունքներ իրարու հակընդդէմ եւ դիմամարտ, չեն կրնար միանգամայն հշմարիտ ըլլալ:

Պիտի հարցնէինք *Քրիստոսական աշխարհիկ դպրոցի* սիրահարին թէ կրնա՞յ ուրանալ որ Պոշեր, Ժոֆրեր ցերմեւանդ կրօնականներ էին եւ Ֆրանսա անոնց սրտին ու բազուկներուն մէջ դրած էր իր հակատագիրը, իր պատիւնն ու կեանքը. եւ այդ կրօնականները գիտցան նուիրուիլ իրենց հայրենիքի դատին, խղճմտօրէն եւ դիւցազնօրէն՝ ինչպէս կը թելադրէր իրենց սուրբ կրօնքը: Այդ պարունը ծանօթ չէ Ֆրանսական սերունդին կրթութեան, ինչպէս բոլոր ժողովուրդին կրօնքին. անհաւատութիւնն ու աշխարհիկ ոգին՝ փրփուրն է հոն ակնառու, սակայն խորապէս եւ իր մեծամասնութեամբ ամէնէն քրիստոնեայ ազգն է ան, *էկեղեցւոյ անդրանիկ զաւակը*:

Երանի՜ թէ մեր ժողովուրդն ալ ըլլար այնքան ազատական, այնքան հաւատացեալ, այնքան հայրենասէր. առանց արցունքի չի կրնար կարգացուիլ նամականին զոր ֆրանսացի մարտիկը արիւնի եւ կրակի մէջէն իր ընտանիքին է հասցուցեր. եւ հոն հայրենիքի քով Աստուծոյ անունն է որ կ'իշխէ գերագոյն պաշտումով:

Այդ նկարագիրն էր որ պիտի հրապուրէր զմեզ, եւ ոչ թէ աշխարհիկ դպրոցը կամ Փարիզի փողոցներուն նորոյթն եւ գարշահոտ ապականութիւնը:

Եւ սակայն մենք հարկ մը չունէինք մեր դպրոցին ու կրօնքին համար Ֆրանսան ներկայացնել որպէս տիպար. Մեսրոպի ու Սահակի անունը, գաղափարականն ու թուրած անմահ գործը աւելի քան հարուած մըն է շանթի՝ *աշխարհիկ դպրոցին*: Ո՛ր թուրեք Լուսաւորչի անունը որ դատապարտութիւնն է ամէն հայու որ կը ձգտի մերժել կրօնքը դպրոցին մէջ:

Աշխարհիկ դպրոցը կը դատապարտուի Պղատոնէն ալ որ բնութեան ու հիւանդ մարդկութեան ցաւին բուժանքը Գերագոյնէն կ'ակնկալէր. ինչպէս Սենեկա, որ իր կցկտուր քարոզներուն քով չէր կրնար ծածկել իր անբարոյ կենցաղը, հարազատ պրտուող ապականած հեծանոս Հռոմին: Նոյն զաւանցանքին մէջ է կրօնամերժ Բենետեմ-Թոյ Քրոչէ, որ իր անիմաստ բնական կրօնքի դրութեամբ աւելի ապականող քան թէ գեղեցկագէտ կը ներկայանայ, ինչպէս կ'ըսէր Պազարճեան, եւ ինչպէս այսօր կը հեզնէ եւ կը քանդէ անոր հակասութիւնները՝ Փափինի:

Համարինք թէ աշխարհիկ դպրոցը յաջողի իր կարծեցեալ կրօնքով սորվեցնել անհատին պարտքն եւ իրաւունքը. բայց ո՛ր են անոր հիմերը, ո՞վ է պաշտպանը օրէնքին եւ արդար վարձահատոյցը: — Դնենք Եկեղեցին դպրոցին քով եւ զԱստուծո անոր մէջ, եւ անա Գերագոյնն ու Յաւիտենականը որ պիտի իշխէ ու ինամէ, ամենագէտ, ամենաբարի եւ ամենակարող՝ որ պիտի տեսնէ, դատէ եւ հատուցանէ բարւոյն բարին, եւ չարին չար:

Եթէ դպրոցը անհատին ազատութիւնը կը տարփողէ, կրօնքը ալ աւելի կը յարգէ զայն իր արդար սահմաններուն մէջ. ու կրօնքը պիտի քարոզէ ամուսնանքներուն հաւատարմութիւն, ճնողքին ու զաւակներուն սէր եւ երախտագիտութիւն, վերջապէս պարտք եւ արդարութիւն եւ տիեզերական սէր՝ կայացած մարդկային համերայրութեան մէջ, որուն վրայ կը ժպտի մի եւ միակ ամենազօր, ամենագեղեցիկ եւ բարի հայրը՝ Աստուծո: Եւ Աստուծո պիտի ժպտի մեր դպրոցին մէջ ալ, մեր սերունդին այսօր եւ վաղը եւ յաւիտեան:

Հ. ԵՂՅԱ ՓԵՏԻՎԵԱՆ

ՏԱՂ ԽԱՉԵԼՈՒԹԵԱՆ՝

(Ի ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ)

Յիսուս որդի իմ միածին	Ի Տիրիբայ ծովուն այլ էր, աւաղ, այլ էր
Որ բեւեռեալ կաս ի խաչին, աւաղ՞,	Ջի ի վերայ ջուրցըն քայլէր քայլէր քայլէր
Տեսիլ քոյին սուրբ երեսին	Րոտեալ մահու խաչելութեան
Ի լերինըն թաքոր այլ էր, աւաղ՞, այլ էր	Թառամեցար վարդի մմամ, աւաղ,
Ջի քամ ըզլոյս պայծառ փայլէր փայլէր փայլ-	Տեսիլ քոյին ի ծընընդեան
Ազգիս որդեակ ամենօրհմեայ	Ի բեթղեհէմ այրին այլ էր, աւաղ, այլ էր
Ջրեզ աւետեօք հմ հս ծնեալ, աւաղ,	Միմչ թագուհիս քիւ ըզմայլէր մայլէր մայ-
Տեսիլ ոտից քոց բեւեռեալ	Ողկուզամմամ կախեալ յորթոյ

